

UDK: 2-662:[316.628:314.745.4-053.6(497.6)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: veljača 2011.

Šimo MARŠIĆ

Katolički bogoslovni fakultet u Sarajevu

J. Stadlera 5, BiH – 71000 Sarajevo

marsicsimo@yahoo.com

BOSANSKO-HERCEGOVAČKO DRUŠTVO I MLADI IZAZOVI I MOGUĆNOSTI CRKVENOG DJELOVANJA

Sažetak

U ovom radu želim analizirati aktualno bosansko-hercegovačko društvo u odnosu prema generaciji mladih te okvirno naznačiti izazove i mogućnosti pastoralne mladima. Tranzicijski procesi koji su zahvatili i Bosnu i Hercegovinu uključuju temeljnu preobrazbu gospodarskog, političkog i društvenog sustava, te ostavljaju trag i na generaciji mladih i postavljaju nove izazove crkvenom djelovanju. Multinacionalnost i multireligioznost jedno je od bitnih obilježja bosansko-hercegovačkog društva. Želim analizirati stanje međunacionalnih i međureligijskih odnosa u Bosni i Hercegovini s obzirom na ratna zbivanja početkom devedesetih i s obzirom na proces povratka prognanika i izbjeglica, te vidjeti gdje se nalazi generacija mladih i na koncu naznačiti okvire crkvenog djelovanja usmjerenog prema mladima. Na koncu ću se zaustaviti na pluralističkom obilježju bosansko-hercegovačkog društva, promotriti utjecaj na generaciju mladih i izazove koji se postavljaju pred crkveno djelovanje. Crkva je u svojem djelovanju usmjerenom prema mladima bosansko-hercegovačkog društva pred izazovom elaborirati različite modele koji će u isto vrijeme biti pristupačni mladima, ali i kvalificirani.

Ključne riječi: *pastoral mladima, tranzicijski procesi, multietničko i multireligijsko društvo, povratak prognanika i izbjeglica, pluralističko društvo, crkveno djelovanje.*

1. Tranzicijsko društvo

Bosna i Hercegovina se od 1990. godine pridružila krugu zemalja koje su ušle u razdoblje tranzicije iz totalitarnoga u demokratsko društvo, što je uključivalo temeljnu preobrazbu gospodarskog, političkog i društvenog sustava. Započeta demokratizacija pretpostavljala je uvažavanje individualnih sloboda, nepovredivost privatnog vlasništva, autonomiju civilnog društva, socijalnu pravdu, političku jednakost, slobodu političkog djelovanja, toleranciju, zaštitu prava manjina,

poštovanje demokratskih pravila i procedura, javno djelovanje Crkve, pluralizam ideja i sl. U skladu s takvim liberalno-demokratskim načelima i zahtjevima sve postsocijalističke zemlje institucionalizirale su opće i jednako pravo glasa, zajamčile pravnu i političku jednakost svih građana, instalirale višestranački sustav, provele izbore te konstituirale institucije novog političkog poretka. Ciljevi su bili politička demokratizacija i tržišna ekonomija.¹ Rat početkom devedesetih godina prošlog stoljeća te je procese u Bosni i Hercegovini zaustavio, a posljedice rata otežale njihovo provođenje u poslijeratnom razdoblju.² Tako je demokratizacija društva još uvijek minimalna, a prijelaz vlasništva rezultirao je velikim brojem nezaposlenih. Broj nezaposlenih se s vremenom smanjivao da bi 2009. godine, zbog globalne ekonomske krize, počeo ponovno rasti.³

No, premda otežano, tranzicijski se procesi nastavljaju na svim razinama u Bosni i Hercegovini. Ali sve više postaje jasno da strukturalne promjene ne znače još i promjenu svijesti. Ljudi su se navikli da je komunistička država "majčinski" pružala socijalnu sigurnost. To se tada plaćalo gubitkom društvenih sloboda. Cijena za slobodu u demokratskom društvu – barem u vremenu tranzicije – bila je gubitak socijalnih sigurnosti. Ne postoje sigurna radna mjesta, plaće i cijene i na svim razinama osobnoga i javnoga života vidi se trajna pokretljivost. Tržišno gospodarstvo samo je malom broju jakih ponudilo priliku za bogaćenjem i tako su razlike između društvenih slojeva postajale sve veće. Takvo iskustvo na mnoge je djelovalo razočaravajuće. Premda slobodni, bili su što posljedicama rata što tranzicijskim promjenama osiromašeni, što je kod mnogih budilo sjećanje na stare dobre "sigurnosti" i "materijalne jednakosti" komunizma i pomoglo im zaboraviti tadašnje neslobode.⁴

---

¹ Usp. Salih FOČO, *Sociologija*, Dom Štampe, Zenica, 2000., 250.

² Slične probleme poteškoća u tranziciji susreće i društvo u Republici Hrvatskoj u poslijeratnom razdoblju, ali i ostale tranzicijske države srednje i istočne Europe u kojima je smjena komunističke vlasti prošla bez ratnih razaranja. Otkrivanjem slojevitosti i višeznačnosti tranzicijskih procesa sredinom devedesetih godina dolazi do osvješćivanja od nekadašnjeg sna o brzom i lakom prijelazu iz totalitarnog u demokratski sustav. Usp. Srđan VRCAN, „Tranzicija, religija, Crkva: poticaji za raspravu i razmišljanja“, Ivan GRUBIŠIĆ (ur.), *Crkva i država u društvima u tranziciji*, Knjižnica Dijalog, Split, 1997., 227.

³ UNDP (Razvojni program Ujedinjenih nacija), *Sistem ranog upozoravanja 2009.*, Sarajevo, 2010., 36.

⁴ I u ostalim postsocijalističkim državama glavni uzrok nostalgije za komunizmom bio je nizak životni standard koji je nastupio nakon političkog prevrata. Usp. András Mate TÓTH - Pavel MIKLUŠČAK (ur.), *Nije kao med i mlijeko*, KS, Zagreb, 2001., 49.

Dakle, mentaliteti ljudi odgojenih u komunizmu daleko se sporije prilagođavaju novim navikama nego ostala obilježja društva.⁵ Pojedinci se prema tranzicijskim procesima odnose na različite načine. Tako Johannes M. Schnarrer razlikuje nekoliko vrsta tipova ponašanja pojedinaca.⁶ Prvi tip čine "inovatori", kojima na poseban način idu u prilog promjene koje se događaju u društvu. Oni znalački koriste nove mogućnosti i pravni vakuum kako bi ostvarili svoje ciljeve u mutnim poslovima, u kriminalnom djelovanju, pomoću prijevare ili korupcije. Inovatori mogu čak spremno iskoristiti prijelazno razdoblje društvenih struktura, a da pri tom ne postanu kriminalci.⁷ Drugi tip ljudi u tranzicijskim promjenama potpuno se povlači iz društva. Takvi se svrstavaju u "uzmicatelje", koji se u novim prilikama ne snalaze i ne mogu naći svoje mjesto. To povlačenje iz društva često je povezano s ekstremnim oblicima ponašanja, kao što su prekomjerno uživanje alkohola ili droga. Prividno rješenje "uzmicatelji" traže u apatiji, što ima za posljedicu slomljene odnose u krugu obitelji, s prijateljima, na poslu, nagnuća k neumjerenostima ili agresivne reakcije.

Treći tip ljudi prolazi kroz tranziciju kao "ritualisti", koji usprkos svim preokretima grčevito ustraju na poštovanju formalnih vrednota i normi ograničavajući time vlastiti obzor. Oni se ponašaju birokratski i na svaki način pokušavaju podržati sustav u kojem se nalaze.⁸ Nasuprot tom tipu čovjek od akcije ("akcionista") se u tranzicijskim procesima ističe svjesnim naporima za humanizacijom društva, prije svega na temelju prošlih iskustava. Posljednji tip čovjeka jest "konzervativac", koji je s jedne strane nastrojen kritički, ali u isto vrijeme gaji nadu. Tako je njegov stav mješovit, a sastoji se od djelovanja i istodobnog opreza.

---

5 Berlinski zidovi su puno jači u glavama ljudi koji su živjeli u razdoblju komunizma - to je jedan od razloga koji je usporio procese tranzicije i u Bosni i Hercegovini. Usp. Drago ŠIMUNDŽA, „Demokratski procesi i Crkva“, Ivan GRUBIŠIĆ, *Crkva i država u društvima u tranziciji*, Knjižica Dijalog, Split, 1997., 122.

6 Usp. Johannes Michael SCHNARRER, „Tranzicijske demokracije i Europa: Gospodarsko-politički aspekti na temelju promjene sustava i mentaliteta“, Stjepan BALOBAN (ur.), *Gospodarsko – socijalni izazovi u tranzicijskim zemljama*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, Zagreb, 2001., 42-45.

7 Prema istom autoru problem je u tome što u većini tranzicijskih zemalja, barem na početku tranzicije, nije bio na snazi valjan pravni sustav na kojem bi se sudski mogla utvrditi valjana nepravda odnosno pravda. Johannes Michael SCHNARRER, „Tranzicijske demokracije i Europa“, 35.

8 Ovdje treba ubrojiti sve one koji su dobro živjeli od komunističkog sustava, funkcionare i članove komunističke partije, te posebno predstavnike izvršne, sudske i zakonodavne vlasti totalitarističkog sustava.

1.1. Mladi u tranzicijskom društvu

Koje su značajke mladih u tranzicijskim društvima? S jedne strane i za njih, kao i za mlade iz stabilnih demokratskih zemalja, vrijedi konstatacija da su nezamjenjivi ekonomski, politički i društveni resursi, no s druge strane mladi tranzicijskih zemalja prolaze kroz jedinstveno povijesno razdoblje i općedruštvenu transformaciju. To znači da je odrastanje mladih u tranzicijskim društvima karakterizirano dvostrukom tranzicijom: s jedne strane, oni prolaze kroz univerzalno razdoblje sazrijevanja i pripremanja za preuzimanje trajnih društvenih uloga, a s druge strane, taj se proces zbiva u društvu koje i samo prelazi iz jednog društvenog sustava u drugi.

Generacija mladih u tranzicijskim zemljama ne može i ne želi naslijediti društvenu ostavštinu svojih roditelja i nužno je upućena na radikalne društvene promjene. Njihova socijalizacija odvija se u uvjetima kada su institucije, procesi i društvene norme, koje su olakšavale prelazak u svijet odraslih, oslabiljene, onespobijene ili su u procesu temeljite preobrazbe. I dok s jedne strane tranzicijske promjene nude nove mogućnosti, a mladi su ona društvena skupina koja je osobito prihvatljiva za nove ideje i uvjete, s druge strane mladi su u društvima tranzicije izvrgnuti rizicima koje generacije prije njih nisu poznavale. Drugim riječima: možemo reći da tranzicijski procesi mladima otvaraju nove i veće perspektive, ali ih ujedno izlažu i novim i većim rizicima.

Analiza problema mladih iz 27 tranzicijskih zemalja koju je proveo UNICEF-ov Centar INNOCENTI za istraživanje iz Firence 2000. godine otkrila je temeljni raskorak između stavova i sposobnosti mladih i njihovih stvarnih postignuća.⁹ Konkretno, pokazuje se da mladi u tranzicijskim zemljama više podržavaju tržišne i demokratske reforme nego stariji, ali manje sudjeluju u političkim procesima; zainteresirani su za društveni i politički život svojih zemalja, ali se spram funkcioniranja novih demokratskih institucija odnose kritički i sa skepsom; izloženi su većim zdravstvenim rizicima nego prije, a imaju nedostatan pristup relevantnim informacijama i službama; iskazuju znatnu toleranciju prema različitim oblicima nezakonitog ponašanja i češće su u sukobu sa zakonom nego prijašnje generacije mladih; pridaju veću važnost obrazovanju nego prije, ali rjeđe završavaju više stupnjeve obrazovanja; prihvaćaju vrijednost obitelji, ali više odgađaju ili izbjegavaju zasnivanje vlastite obitelji nego prethodne generacije; pokazuju

---

⁹ Usp. UNICEF, *Young people in changing societies – Regional Monitoring Reports*, N° 7, UNICEF Innocenti Research Centre, Florence, 2000., IX-X.

visok stupanj fleksibilnosti i prihvaćanja novih ekonomskih strategija, ali stopa nezaposlenosti među mladima je i nadalje barem dvostruko veća nego među starijima. Ako pogledamo sve te nalaze zajedno, vidimo da se položaj mladih nije poboljšao u odnosu na starije, a da se u usporedbi s mladima iz razdoblja prije tranzicije još i pogoršao.

Ista studija, govoreći o sličnostima i razlikama mladih u tranzicijskim zemljama i mladih u razvijenim zemljama, jasno ističe da su mladi u zemljama tranzicije u znatno nepovoljnijem položaju. Tako na primjer, mladi u tranzicijskim društvima u manjem broju završavaju više stupnjeve obrazovanja, uz tendenciju smanjivanja obrazovnih postignuća onih koji su lošijeg socijalnog porijekla; stopa maloljetničkih trudnoća je veća; podjednako koriste psihoaktivne supstancije kao i njihovi zapadni vršnjaci, ali sebe rjeđe opisuju kao zdrave i sretne; manje dolaze u sukob sa zakonom, ali je veća vjerojatnost da će biti strože kažnjeni; pogađa ih veća stopa nezaposlenosti; raskorak u zaradama između mladih i starijih je čak nešto manji nego u razvijenim zemljama, ali su primanja općenito znatno niža; izloženiji su eksploataciji od strane poslodavaca na tzv. crnom tržištu i u okviru narasle sive ekonomije; uglavnom manje participiraju u političkom i društvenom životu svojih zemalja nego mladi u razvijenim zemljama.

Usprkos činjenici da su promjenom institucionalno-političkih okvira i ekonomskih pretpostavki mladima u tranzicijskim društvima otvorene nove i drukčije perspektive, one ipak zasad ostaju uglavnom načelne naravi, dok je svakodnevni život te mladeži teži nego njihovih vršnjaka u razvijenim društvima, kao i generacija mladih iz predtranzicijskog razdoblja.

1.2. Mladi Bosne i Hercegovine u tranzicijskom društvu

Mladi BiH s jedne strane dijele iskustvo svojih vršnjaka iz ostalih tranzicijskih zemalja, ali prolaze i kroz teškoće koje su tim vršnjacima nepoznate. Tako mlada generacija BiH ima iskustvo odrastanja u ratnom okružju koje je još više usporilo ionako spore procese tranzicije. To je iznimno važna činjenica jer rat uzrokuje mnogostruke štete koje osjećaju svi pripadnici zajednice, a osobito oni koji su i inače socijalno ranjiviji. Mladi i djeca svakako spadaju u skupinu osjetljive populacije i zato je opravdano pretpostaviti da se generacija mladih BiH danas suočava s brojnim i dubljim problemima nego njihovi vršnjaci u tranzicijskim zemljama koje su bile pošteđene ratnih sukoba.

Generacija mladih s kraja devedesetih bosansko-hercegovačkog

društva je marginalizirana s obzirom na stariju populaciju.¹⁰ To jasno proizlazi iz podataka sociološkog istraživanja mladih BiH Agencije za ispitivanje javnog mijenja prema kojima čak 62% ispitanika želi napustiti vlastitu zemlju.¹¹ Zašto se mladi osjećaju marginaliziranima? Upravo zbog toga što, bez obzira na njihovu veliku želju da daju svoj doprinos tranzicijskim procesima, bivaju isključeni iz društvenih procesa. Ne postoji adekvatna briga države za probleme mladih. Mladi su tako marginalizirani s obzirom na posao, političku aktivnost, masmedije, itd. (o tome ćemo kasnije govoriti). S druge strane mladi osjećaju da bi svojim djelovanjem mogli pomoći stabilizacijskim procesima i napretku BiH, kad bi im se dala prilika. Mladi BiH osjećaju se manje opterećenima komunističkim mentalitetom od prijašnjih generacija. Bez obzira na etničku homogenizaciju tijekom rata koja je zahvatila i generaciju mladih, mentalitet mladih je ostao pluralistički i otvoren za dijalog i komunikaciju s drugima i drukčijima.¹²

Marginaliziranost generacije mladih u bosansko-hercegovačkom društvu vodi k njihovoj pasivnosti i nezainteresiranosti s obzirom na društvo, politiku i omladinske udruge. Prema rezultatima sociološkog istraživanja mladih Agencije za ispitivanje javnog mijenja samo su 8% ispitanika članovi političkih stranaka. Zatim samo 5% mladih se u slobodno vrijeme bavi aktivnostima vezanim uz politiku. Velik postotak mladih je izjavio da nema nikakav interes za politiku (55%). Razlog nezainteresiranosti mladih za politiku proizlazi iz uvjerenosti da ne mogu imati nikakav utjecaj na aktualnu političku situaciju. Tako, prema istom istraživanju, samo 7% ispitanika smatra da mladi mogu utjecati na aktualnu političku situaciju, dok ih 40% smatra da je utjecaj mladih minimalan i na kraju čak je 50% ispitanika izjavilo da mladi nemaju baš nikakav utjecaj na aktualnu političku situaciju u BiH.¹³ Prema procjenama UNDP-a (Razvojni program Ujedinjenih nacija) oko 15% mladih BiH članovi su nevladinih udruga ili formalnih i neformalnih omladinskih udruga koje zahvaćaju različite sektore života mladih (sport, glazba, priroda i ekologija, novinarstvo, odgoj, kazalište, kultura, socijalna pomoć, volontarijat, itd.). Velik broj omla-

---

10 O modelu mladeži kao marginalne društvene grupe vidi Vlasta ILIŠIN, *Mladi na margini društva i politike*, Alinea, Zagreb, 1999., 52-69.

11 Usp. UNDP, *Izveštaj o humanom razvoju – Bosna i Hercegovina 2000 – Mladi*, Nezavisni biro za humanitarna pitanja (IBHI), Sarajevo, 2000., 35; Usp. UNDP, *Mladi u Bosni i Hercegovini 2003. Da li si dio problema ili dio rješenja?*, Sarajevo, 2004., 25-28.

12 Usp. UNDP, *Izveštaj o humanom razvoju 2002*, Ekonomski institut Sarajevo, Sarajevo, 2002., 11.

13 Usp. UNDP, *Izveštaj o humanom razvoju – Bosna i Hercegovina 2000 – Mladi*, 100-101.

dinskih udruga u BiH osnovan je kao međunarodni projekti u okviru mnogih nevladinih udruga koje su bile aktivne ili su još aktivne u BiH. Problem je u tome što ne postoji na državnoj razini zajednička udruga (Vijeće mladih) koje bi se moglo baviti pitanjem generacije mladih, njihova odnosa s lokalnom vlašću te financiranjem eventualnih projekata mladih na državnoj razini.¹⁴ Nakon Izvještaja o mladima UNDP-a 2000. i 2003. godine zanimanje države za mlade je poraslo.¹⁵

Kakvo je stajalište mladih prema procesima tranzicije u Bosni i Hercegovini? Rekli smo da su rezultati sociološkog istraživanja mladih u tranzicijskim zemljama, koju je proveo UNICEF-ov Centar INNOCENTI za istraživanje iz Firence 2000. godine, otkrili disproporciju između, s jedne strane stavova i sposobnosti mladih te njihovih stvarnih dostignuća i djelovanja, s druge strane. Potvrdili smo tu činjenicu analizirajući generaciju mladih Bosne i Hercegovine u odnosu prema procesima tranzicije. Tako možemo reći da je generacija mladih Bosne i Hercegovine "akcionista" u svojim stavovima i sposobnostima, ali u isto vrijeme da je "uzmicatelj" u konkretnim stvarnim dostignućima i djelovanju u tranzicijskim procesima.

2. Multietničko i multireligijsko bosansko-hercegovačko društvo

U Bosni i Hercegovini je 1991. godine bilo 4 377 033 stanovnika od kojih 43,5% Muslimana (Bošnjaka), 31,2% Srba, 17,4% Hrvata, 5,6% Jugoslavena i 2,3% ostalih. S obzirom na vjeroispovijed ti su podaci 1991. godine izgledali ovako: 42,8% islamska vjeroispovijed, 30,1% pravoslavni, 17,6% katolici, 5,7% ateisti, 3,7% ostali. Vidimo da su religijski i nacionalni identitet u BiH povezani. Tako su skoro svi rimokatolici ujedno i Hrvati, pravoslavni ujedno Srbi, pripadnici islamske vjeroispovijedi ujedno Muslimani (Bošnjaci).¹⁶ S druge strane, premda u praksi i nije bio

¹⁴ Usp. UNDP, *Izvještaj o humanom razvoju – Bosna i Hercegovina 2000 – Mladi*, 53-54; Prema rezultatima sociološkog istraživanja mladih Instituta za društvena istraživanja i u Hrvatskoj su mladi aktivniji u društvenom nego u političkom životu, gdje se zasigurno više osjećaju marginaliziranima. Usp. Vlasta ILIŠIN, „Mladi i politika“, Vlasta ILIŠIN – Furio RADIN, *Mladi uoči trećeg milenija*, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu – Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb, 2002., 199.

¹⁵ Usp. UNDP, *Izvještaj o humanom razvoju 2002*, 42.

¹⁶ Prema popisu iz 1953. godine 99,5% deklariranih pravoslavaca u BH bili su Srbi, 98,1% rimokatolika bili su Hrvati, 93,7% pripadnika islamske vjeroispovijedi bili su Neopredijeljeni Jugoslaveni – odnosno Muslimani (Muslimani tada još nisu bili nacionalna skupina nego samo vjerska pripadnost – što će se promijeniti u Ustavu Jugoslavije iz 1974. godine – kada će Muslimani postati nacionalna skupina). Usp. Leonard J. COHEN, "Bosnia's 'Tribal gods': The Role of Religion in Nationalist Politics", Paul MOJZES (ur.), *Religion and the War in Bosnia*, Scholars Press, Atlanta, 1998., 45-46.

velik broj religioznih ljudi (što je bila posljedica sustavne komunističke ateizacije i utjecaja sekularizacije društva), nacionalne razlike bile su uzrokom i religijskih razlika.¹⁷ Dok je religijski identitet puno lakše sociološki odrediti, jer netko je pripadnik određene religije ako prihvaća i izvršava istine pojedine religije, puno je teže sociološko određivanje nacionalnog identiteta. Ono po čemu se Bošnjaci, Hrvati i Srbi samoidentificiraju u Bosni i Hercegovini jesu: kultura, religija, običaji, odjeća, mitovi, tradicija, porijeklo, jezik, socijalna organizacija, osobna imena i međusobni pozdravi. Osim tih objektivnih naznaka nacionalne identifikacije postoje i subjektivne, kao npr: individualna svijest o pripadnosti skupini, vjerovanje u zajedničko nasljeđe, osobine i zajednička sudbina skupine.

Za bolje razumijevanje aktualne situacije potrebno je reći da je Bosna i Hercegovina bila i na određen način ostala središte susreta triju velikih kulturnih i religijskih tradicija na Balkanu: rimskog katoličanstva, istočnog pravoslavlja i sunitskog islama.¹⁸ Premda su povijesno-politički okviri i čimbenici bili presudniji u formiranju nacionalne svijesti, općenito se smatra da je religija u Bosni i Hercegovini odigrala izvjesnu ulogu u etnonacionalnom oblikovanju i diferenciranju.

Napetosti i sukobi između različitih kulturno i religijski oblikovanih nacionalnih identiteta bili su više stoljeća u Bosni i Hercegovini stvarnost i premda su bili ponajviše političke naravi, u njima je svakako bilo i želje za preobraćenjem i asimilacijom drukčijih. Tako su višestoljetno napeti odnosi između islama i kršćanstva na jednoj, ali i katoličanstva i pravoslavlja na drugoj strani, značajno utjecali na

---

17 Mnogi su sebe identificirali muslimanima, katolicima ili pravoslavicima bez obzira na to što nisu prakticirali vjeru – religiozni identitet je tako izgubio svoje religiozno značenje svodeći se samo na drukčiji način proklamiranja nacionalnih razlika. U tom smislu imamo muslimanske ateiste, katoličke ateiste i pravoslavne ateiste! Usp. Gerard F. POWERS, "Religion, Conflict and Prospects for Peace in Bosnia, Croatia and Yugoslavia", Paul MOJZES (ur.), *Religion and the War in Bosnia*, Scholars Press, Atlanta, 1998., 223; Usp. Geert van DARTEL, „Nacije i religija u bivšoj Jugoslaviji“, *Svesci/Communio*, 75-77 (1992.), 121.

18 Zametak svojevrsne kulturne i političke "granice" na Balkanu uspostavljen je i prije dolaska Slavena, kada je nakon smrti cara Teodozija (godine 395.) Rimsko Carstvo razdijeljeno na dva dijela (granica se na Balkanu uglavnom poklapa s tokom rijeke Drine – današnjom granicom između Bosne i Hercegovine i Srbije). Ta se granica još više učvršćuje crkvenim raskolom (1054. godine). Do mijena na toj granici dolazi još i prodorom Osmanlija na Balkan u 15. stoljeću. Usp. Jadranka KUMPES, „Religija i etnički sukobi na prostorima bivše Jugoslavije“, Ivan GRUBIŠIĆ, *Konfesije i rat*, Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa – Split, 2.-4. prosinca 1993., Dijalog, Split, 1995., 259-260.

suvremenu sliku međunacionalnih i međureligijskih odnosa.¹⁹

Nakon ponovnih sukoba između Hrvata i Srba u Drugom svjetskom ratu razdoblje komunističkog režima u Jugoslaviji bilo je mirno jer je komunizam represivno djelovao prema svakom izražavanju nacionalne pripadnosti označujući je nacionalizmom i stoga protivnim jugoslaven-skoj ideji "bratstva i jedinstva". Na taj se način održavao *status quo* protiv zakonskih prava i težnji naroda za samoidentificiranjem i za samoodređenjem.

Početak demokratskih gibanja devedesetih godina počinje i veća identifikacija s vlastitom nacionalnom i religioznom skupinom. Bio je to rezultat "grešaka" komunističkog režima koji je represijom pokušavao ugušiti i religiozne i nacionalne osjećaje. S druge strane bio je to izraz slobode izražavanja kao jedne od vrijednosti demokratskih sustava.

I dok druge nacionalne skupine u padu komunizma vide mogućnost demokratizacije društva i samoodređenja pojedinih republika Jugoslavije, srpski političari i vojni vrh Jugoslavenske narodne armije (JNA) vješto koriste nacionalnu identifikaciju srpske populacije s mitom o srpskoj ugroženosti u krajevima koji žele odvajanje iz Jugoslavije i započinjju s agresijom želeći na silu prekinuti započete demokratske procese. Zbog geografske naslonjenosti na Srbiju te zbog velikog postotka Srba u Bosni i Hercegovini, s jedne strane, i zbog nemogućnosti bolje pripreme hrvatskih i muslimanskih vojnih jedinica, s druge strane, JNA zajedno s lokalnim srpskim jedinicama već koncem 1992. godine kontrolira oko 70% teritorija Bosne i Hercegovine. U krajevima koje okupiraju vrši se etničko čišćenje nesrpskog stanovništva. Tako Bošnjaci bivaju skoro potpuno protjerani iz istočne Bosne i dijelova zapadne Bosne, dok Hrvati skoro potpuno nestaju iz sjeverne i dijelova zapadne Bosne. S druge strane Srbi se protjeruju iz dijelova koje kontroliraju muslimanske i hrvatske vojne postrojbe. I kao da to nije bilo dovoljno da se mit o suživotu nacija i religija u Bosni i Hercegovini uništi a nepovjerenje produbi do kritične točke, nego se još i sukobom Bošnjaka i Hrvata nastavlja etničko čišćenje između te dvije nacije.²⁰ Potpisivanjem mira i početkom ponovne suradnje hrvat-

¹⁹ Usp. Jadranka KUMPES, „Religija i etnički sukobi na prostorima bivše Jugoslavije“, 261; Srećko Džaja tako smatra da je osmanskoislamska represivna religijska tolerancija, doduše, trpjela pluralističko društvo, ali je istodobno pojedine skupine u njihovim međusobnim sukobima izigravala i sprečavala istinsku duhovnu komunikaciju. Posljedice su bile strah za vlastiti identitet, preosjetljivost, mnogi tabui, nepovjerenje i duboka duhovna otuđenost među konfesijama. Usp. Srećko DŽAJA, *Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine*, ZIRAL, Mostar, 1999., 223.

²⁰ Otvoreni sukobi muslimanskih i hrvatskih vojnih postrojbi bili su u Hercegovini i srednjoj Bosni, dok do njih nije došlo u velikim gradovima (Sarajevo, Zenica, Tuzla) i u Posavini.

skih i muslimanskih vojnih postrojbi u veljači 1994. godine situacija se u Bosni i Hercegovini mijenja. Srbi gube okupirani teritorij te biva ju prisiljeni potpisati Generalni okvir mirovnog sporazuma (GFAP) u Daytonu 21. studenog 1995. godine kojim se konačno zaustavlja rat.

Osim golemih razaranja i šteta koje je rat u BiH prouzročio, sigurno su najteže i najdugotrajnije one koje su nastale na području međunacionalnih, a s tim onda povezano i međureligijskih odnosa između pojedinaca. Mržnja, želja za osvetom, nepovjerenje i strah duboko su utkani u tkivo svih stanovnika Bosne i Hercegovine. Rezultat je to progona preko 50% ukupnog stanovništva iz njihovih mjesta boravka. Bosna i Hercegovina je na koncu rata postala teritorijalno podijeljena u skoro etnički čista područja. Izazov suživota različitih nacija i različitih religija u BiH činio se beznadan.

Da bismo lakše razumjeli probleme i procese koji su nastupili u godinama nakon rata, potrebno je zaustaviti se nakratko na osnovnim smjernicama mira potpisanog u Daytonu. Generalnim okvirom mirovnog sporazuma iz Daytonu 21. studenog 1995. godine Bosna i Hercegovina je ostala cjelovita država s tročlanim predsjedništvom iz triju konstitutivnih naroda, s Vijećem ministara Bosne i Hercegovine i nezavisnom Centralnom bankom Bosne i Hercegovine. S druge strane bila je podijeljena na dva entiteta: Republiku Srpsku s 49% teritorija i Federaciju Bosne i Hercegovine s 51% teritorija Bosne i Hercegovine. Nadalje Generalnim okvirom mirovnog sporazuma u Daytonu status područja Brčkog prepušten je međunarodnoj arbitraži koja ga je učinila distriktom s vlastitom administracijom, političkom vlasti i s izvjesnim oblikom autonomije u sklopu Republike Bosne i Hercegovine. Distrikt Brčko tako nije pod jurisdikcijom nijednog entiteta.

Entiteti su u jačoj ekonomskoj i političkoj poziciji naspram centralne vlasti Republike Bosne i Hercegovine. Tako oni imaju svoje predsjednike, vlade i parlamente, policiju i birokratske aparate. Osnovna razlika među njima je u tome što u Federaciji Bosne i Hercegovine postoje kantoni, a u Republici Srpskoj ne postoje. Kantoni su u Federaciji Bosne i Hercegovine osnovani zato da bi predstavljali razinu na kojoj se mogu štititi interesi konstitutivnih naroda. Administrativna i politička struktura Republike Srpske daleko je jednostavnija nego struktura Federacije Bosne i Hercegovine, najviše zato što je etnička struktura Republike Srpske daleko "očišćenija".

Najveći nedostatak je što su entiteti određeni prema nacionalnoj pripadnosti. Tako je Federacija Bosne i Hercegovine definirana kao entitet bošnjačkog i hrvatskog naroda, dok je Republika Srpska entitet srpskog naroda. Tim su činom svi narodi u Bosni i Hercegovini diskri-

minirani u jednom ili u drugom entitetu. Tako se događa da oba entiteta, pa čak i pojedini kantoni i općine, slijede ekonomsku i socijalnu politiku upravo na način nastavljanja i produbljivanja tih ozakonjenih diskriminacija. Premda je pravosudnom odlukom Ustavnog suda Bosne i Hercegovine o konstitutivnosti svih triju naroda na cijelom području Bosne i Hercegovine utvrđeno da su odredbe ustava pojedinih entiteta u suprotnosti s Ustavom Bosne i Hercegovine, koji ima prioritet, ta se odluka u stvarnosti teško prihvaća.

Generalni okvir mirovnog sporazuma iz Daytona ima 11 aneksa u kojima se između ostalog određuje da su za vojni dio mirovnog sporazuma odgovorne Međunarodne snage za stabilizaciju (SFOR), dok se za provedbu civilnog dijela sporazuma osnivaju Međunarodne snage za policijske dužnosti (IPTF) te postavlja Visoki predstavnik Ujedinjenih nacija kao konačni autoritet za tumačenje civilnih pogleda mirovnog sporazuma. Ostali Aneksi Sporazuma govore o međuentitetskom razgraničenju, izborima, Ustavu Bosne i Hercegovine, sporazumu o arbitraži, ljudskim pravima, povratku izbjeglica i prognanika zatim o sporazumu o Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika i osnivanje javnih korporacija Bosne i Hercegovine.

2.1. Povratak izbjeglica i prognanika – izazov multietničnosti i multireligijnosti Bosne i Hercegovine

Ukupan broj izbjeglica i prognanika na koncu rata procjenjuje se na preko 50% ukupnog stanovništva BiH. Od toga je prognanika u BiH bilo 1 370 000, a izbjeglih, koji su potražili sklonište izvan BiH, bilo je oko 1 200 000.²¹

Najveći broj prognanika prognan je između entiteta; tako statistike pokazuju da je približno 65,85% prognanika u Federaciji Bosne i Hercegovine izbjeglo i protjerano iz područja koje je sada Republika Srpska. Prognani unutar entiteta prvenstveno označavaju one koji su prognani tijekom muslimansko-hrvatskog sukoba u Hercegovini i srednjoj Bosni. Razlika među tim grupama prognanih osoba više je formalna nego stvarna. Razmišljanja i odluke o povratku su u oba slučaja slični, iako su psihološke barijere kod međuentitetskih povrataka veće. Progon osoba uglavnom se kretao prema velikim urbanim

---

²¹ Kad se govori o brojkama poslije rata u BiH treba uzeti u obzir da je uvijek riječ o procjenama koje upravo zato variraju od institucije do institucije. Ali i premda su samo procjene, one ipak upućuju na stvarno stanje u BiH. Usp. UNDP, *Izveštaj o humanom razvoju Bosne i Hercegovine*, Informativni biro za humanitarna pitanja, Sarajevo, 1998., 78.

mjestima. Prognane osobe na području Federacije BiH su samo Hrvati i Bošnjaci – Muslimani, dok su prognane osobe u Republici Srpskoj samo Srbi. Prema podacima UNHCR-a od 31. ožujka 2010. godine broj ostvarenih povrataka prognanih osoba je 579 163 u cijeloj Bosni i Hercegovini, od čega u Federaciju Bosne i Hercegovine 351 455, u Republiku Srpsku 207 888, te u Distrikt Brčko 20 119. Po nacionalnoj pripadnosti to izgleda ovako: 353 307 Bošnjaka, 45 441 Hrvata, 177 913 Srba i 2801 ostalih.²²

Prognane osobe su u donekle drukčijoj situaciji u odnosu na izbjeglice, s obzirom na to da se njihove kvalifikacije i orijentacije obično nisu baš najbolje uklapale u novu sredinu. To je osobito slučaj s onim osobama koje su prognane iz ruralnih (seoskih) sredina te se nastanile u gradovima. Međutim, kada su danas stvoreni uvjeti da se vrate na svoja ognjišta, mnogi od njih to izbjegavaju. Razlozi za odbijanje povratka mogu se tražiti u tome što je povratak na selo nemoguć prije razminiranja zemljišta i osiguranja poljoprivrednih alatki i određenog stočnog fonda, ali razlozi ostajanja u novim sredinama su i veće mogućnosti koje im urbana mjesta pružaju.

Povratak izbjeglica, odnosno onih koji su sklonište potražili izvan granica Bosne i Hercegovine, posljednjih se godina gotovo potpuno zaustavio. Tako prema podacima UNHCR-a od 31. ožujka 2010. godine ukupno se u Bosnu i Hercegovinu od potpisivanja mira u Daytonu 1995. godine pa do ožujka 2010. godine vratilo 448 508 izbjeglica, od čega 388 032 u Federaciju Bosne i Hercegovine, 58 500 u Republiku Srpsku i 1976 u Distrikt Brčko. Po nacionalnoj pripadnosti ti podaci izgledaju ovako: 284 240 Bošnjaka, 86 443 Hrvata, 72 517 Srba i 5304 ostalih.²³

S obzirom na povratak izbjeglica treba reći da je uglavnom riječ o povratku starijih osoba i osoba s nižim kvalifikacijama. Oni koji su ostali u inozemstvu su se uz pomoć sposobnosti, zahvaljujući kojima su i dobili azil u inozemstvu, uklopili u potrebe tih zemalja i u njihove modele asimilacije.

Najveći izazov ostvarenju povratka su tzv. manjinski povratci. Manjinski povratak označava povratak članova jedne nacionalne grupe u područja gdje se u većini nalazi druga nacionalna grupa.²⁴ Oni su

---

²² Usp. UNHCR, *Statistics Package. Returns summary to Bosnia and Herzegovina from 01/01/1996 to 31/03/2010*, Website: http://80.65.85.77/unhcr/images/stories/Stats/sp_03_2010.pdf, skinuto s interneta 21. veljače 2010.

²³ Usp. UNHCR, *Statistics Package. Returns summary to Bosnia and Herzegovina from 01/01/1996 to 31/03/2010*, Website: http://80.65.85.77/unhcr/images/stories/Stats/sp_03_2010.pdf, skinuto s interneta 21. veljače 2010.

²⁴ Svi povratci u Distrikt Brčko evidentiraju se kao manjinski povratci.

pravi pokazatelj vraćanja povjerenja i nade u suživot. Između 1996. – 1998. godine manjinski povratak obuhvatio je samo 86 714 osoba, što je samo 15% ukupno ostvarenih povrataka u tom razdoblju. Takav rezultat bio je razočaravajući i kao takav može se smatrati pokazateljem političke zrelosti entitetskih vlasti i njihove spremnosti na suradnju. Očigledno je da političke volje za povratak manjinskih nacionalnih skupina nije bilo ni u jednom entitetu. Naprotiv, pokušavalo se na sve načine obeshrabriti povratak, počevši od fizičkog ugrožavanja sigurnosti povratnika, pa do donošenja zakona o napuštenoj imovini i drugih destimulirajućih administrativnih mjera.

Upravo takva nezadovoljavajuća dinamika manjinskih povrataka uvjetovala je traženje odgovarajućih političkih i društveno-ekonomskih rješenja od 1999. godine. Tako se na razini Bosne i Hercegovine uspostavlja Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, donose zakoni o prognanicima i izbjeglicama na razini Bosne i Hercegovine, ali i na razinama Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Distrikta Brčko. Uspostavljaju se multietnički organi vlasti, policije, sudstva i dr. S druge strane dolazi do bolje međusobne suradnje državnih i entitetskih ministarstava. Sve to utječe na sve više političke tolerancije prema povratnicima. Tako je na neki način stvoren sveobuhvatni politički okvir koji omogućava proces povratka.

S druge strane, prema istraživanju Agencije za ispitivanje javnog mnijenja "Prism Research" 2000. godine javlja se tendencija smanjenja netrpeljivosti između trajno naseljenih osoba i povratnika, te pripadnika većinskog i manjinskog stanovništva. Prema istom istraživanju za 2001. godinu javlja se i povećanje odobravanja većinskog stanovništva da se pripadnici manjinskog naroda vrate u svoje domove.

Takva klima utjecala je na intenziviranje manjinskih povrataka. Tako je u 2000. godini ostvareno ukupno 67 445 manjinskih povrataka, u 2001. godine 92 061, a u 2002. čak 102 111. Ukupno od potpisivanja Daytonskog mira do konca 2002. godine ostvareno je ukupno 389 338 manjinskih povrataka, od čega 238 029 u Federaciji BiH, 131 887 u Republici Srpskoj i 19 422 u Distriktu Brčko. Posljednjih godina manjinski povratci su gotovo zanemarivi. Tako prema podacima UNHCR-a od 31. ožujka 2010. godine ukupan broj manjinskih povrataka od potpisivanja Daytonskog mirovnog sporazuma od ožujka 2010. godine iznosi 467 388, od čega 274 980 u Federaciji Bosne i Hercegovine, 170 313 u Republici Srpskoj i 22 095 u Distriktu Brčko.²⁵

---

²⁵ Usp. UNHCR, *Statistics Package. Returns summary to Bosnia and Herzegovina from 01/01/1996 to 31/03/2010*, Website: http://80.65.85.77/unhcr/images/stories/Stats/sp_03_2010.pdf, skinuto s interneta 21. veljače 2010.

Prvi i najosnovniji problem s kojim se povratnici susreću jest povrat imovine. Povratnici se suočavaju s namjernim odugovlačenjem obrade njihovih zahtjeva, odgađanjem zakazanih deložacija, sporim ili nikakvim rješavanjem slučajeva dvostrukog korištenja stambenih prostora i sl. Nadalje, tu je problem rekonstrukcije domova u koji povratnici dolaze. Tako povećanje broja manjinskih povratnika nije praćeno osiguravanjem sredstava za rekonstrukciju. Sljedeći problem je zapošljavanje povratnika koji su veoma rijetko u prilici da se vrate na predratna radna mjesta ili da se ponovno istim intenzitetom bave poljoprivredom. Podjela obrazovnog sustava po nacionalnoj osnovi i s tim povezan nedostatak školskog prostora u mjestima manjinskog povratka sljedeći je problem. Osim toga tu je još i nedostatak zakonskih propisa o socijalnoj i zdravstvenoj skrbi osoba koji su osigurane u jednom, a imaju mjesto boravka u drugom entitetu.

2.2. Mladi u multietničkom i multireligijskom bosansko-hercegovačkom društvu

Generacija mladih, premda jedinstvena s obzirom na velike i posebne događaje koje prolazi zajedno, zapravo i nije jedinstvena unutar sebe jer je i sama zahvaćena nacionalnom (a onda i religijskom) homogenizacijom koja je svoj vrhunac doživjela tijekom ratnih sukoba.

Tako se mladi Bosne i Hercegovine nakon rata osjećaju više povezanim s vlastitom nacijom i religijskom zajednicom. Prema istraživanju Agencije za ispitivanje javnog mnijenja "Prism Research" provedenom 1999. godine 49% ispitanih mladih osjeća se jako povezanim s vlastitom nacijom, 40% umjereno i tek 7% malo.²⁶

Prema istom istraživanju čak 79% ispitanika smatra se vjernicima, dok se samo 19% izjasnilo kao nevjernici.²⁷ Rezultati dalje pokazuju

²⁶ Usp. UNDP, *Izveštaj o humanom razvoju – Bosna i Hercegovina 2000 – Mladi*, 58. Slična pojava povećane vezanosti za vlastitu naciju dogodila se početkom devedesetih i u drugim državama bivše Jugoslavije. Takve rezultate donosi i istraživanje Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu provedeno 1999. godine među mladima Republike Hrvatske. Usp. Branislava BARANOVIĆ, „Mladi u Hrvatskoj između nacionalnog identiteta i europske integracije“, Vlasta ILIŠIN – Furio RADIN, (ur.), *Mladi uoči trećeg tisućljeća*, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu – Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb, 2002., 125-154.

²⁷ Ako se ti podaci usporede s onim predratnim, vidi se porast od čak 45% u korist onih koji se osjećaju vjernicima. Usp. UNDP, *Izveštaj o humanom razvoju – Bosna i Hercegovina 2000 – Mladi*, 102. Slične podatke donosi i istraživanje Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu provedeno 1999. godine među mladima u Republici Hrvatskoj u kojem je utvrđeno da se religioznost među mladima povećala za 40% u odnosu na 1986. Usp. Dinka MARINOVIĆ-JEROLIMOV, „Religioznost, nereligioznost i neke vrijednosti mladih“, Vlasta ILIŠIN – Furio RADIN, (ur.), *Mladi uoči trećeg tisućljeća*, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu – Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb, 2002., 83.

da se 14% ispitanika izjasnilo vjernicima koji se redovito pridržavaju svih glavnih propisa svoje vjere, 31% su vjernici koji se uglavnom pridržavaju glavnih propisa i 22% su vjernici koji se pridržavaju propisa samo u posebnim prilikama. Veoma su indikativni podaci prema kojima se čak 12% ispitanika smatra vjernicima, ali se ne pridržavaju propisa, te 11% ispitanika koji su se izjasnili kao nevjernici koji se ipak pridržavaju propisa zbog običaja. I ovdje je svakako prisutno povećano pridržavanje propisa vjere kod generacije mladih Bosne i Hercegovine u usporedbi s rezultatima istraživanja koncem osamdesetih prema kojem se čak 60% mladih nije pridržavalo poziva vjerskih zajednica na redovno sudjelovanje u vjerskim obredima. Budući da su isti procesi na djelu i u Republici Hrvatskoj, možemo analogno na isti način tumačiti uzroke takva ponašanja mladih i u Bosni i Hercegovini. Tako je istraživanje mladih Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu 1999. godine pokazalo da mladi više odlaze u crkvu zato što misle da je iskazivanje religioznosti poželjan komformistički obrazac u društvu, ali u isto vrijeme i zbog slobode iskazivanja vjerskih uvjerenja i osjećaja. Na isti način možemo promatrati i rezultate istraživanja religioznog ponašanja mladih u Bosni i Hercegovini, zato što se nalaze u sličnim postkomunističkim procesima u kojima je iskazivanje religioznosti ne samo slobodno nego čak i društveno povoljno.²⁸

Ratni sukobi te prisilna odvojenost od drugih nacionalnih i religijskih skupina, često u strahu za sigurnost života, učinili su da mladi smatraju da je upravo njihova nacionalna skupina najviše propatila i stoga bi trebala imati prednost pred ostalim nacionalnim skupinama. Tako čak 62% ispitanika mladih smatra da Bošnjaci, Srbi i Hrvati u Bosni i Hercegovini nisu u jednakom položaju. Premda je nacionalna polarizacija okrenula Hrvate prema Republici Hrvatskoj (čak 52% ispitanika se osjeća jako ili umjereno vezanim uz Republiku Hrvatsku), i Srbe prema Srbiji (51% se osjeća jako ili umjereno vezanim uz Srbiju), ipak ostaje i prilično velik postotak mladih koji se osjećaju vezanima uz Bosnu i Hercegovinu, 54% ukupnog broja ispitanika, od čega Bošnjaci čine 85%, Hrvati 64% i Srbi 27%.²⁹

Mladi iz mješovitih brakova (koji su bili u isto vrijeme i binaci-

---

²⁸ Upravo zbog tog društvenog komformizma, ali i zbog navezanosti na tradiciju, imamo već spomenuti podatak da se čak 11% ispitanika koji se ne smatraju vjernicima pridržavaju vjerskih propisa.

²⁹ Uspoređujući te podatke (koji variraju s obzirom na nacionalnu skupinu) i podatke koje smo spominjali u prethodnom dijelu, vidimo da postoji razlika. Mladi se u postotku u odnosu na starije više osjećaju vezanim uz BiH, pogotovo mladi Hrvati i Srbi! Usp. UNDP, *Izveštaj o humanom razvoju – Bosna i Hercegovina 2000 – Mladi*, 93-94.

onalni i bireligiozni) bili su na poseban način pogođeni nacionalnom homogenizacijom početkom devedesetih. Osjećali su pritisak izabrati nacionalni identitet od opće političke situacije, izbornih zakona, Ustava Bosne i Hercegovine, a ponekad čak i od religijske zajednice kojoj su pripadali. Upravo mladi iz takvih obitelji, koji bi mogli biti most gradnje međunacionalnog povjerenja, najviše žele napustiti Bosnu i Hercegovinu. Uzimajući u obzir tešku situaciju u kojoj su se nalazili članovi miješanih brakova u Bosni i Hercegovini, čak su i agencije za imigraciju u SAD-u i u Australiji imale odvojene projekte za tu skupinu stanovništva.³⁰

Broj mladih emigranata iz Bosne i Hercegovine se i inače povećava i nakon potpisivanja Daytonskog mirovnog sporazuma i prestanka ratnih sukoba. Procjenjuje se tako da je broj emigranata iz Bosne i Hercegovine u razdoblju između 1996.-2001. godine dosegnuo 92 000, i to uglavnom kvalificiranih mladih ljudi s obiteljima. Alarmantno zvuči podatak, koji sam već spomenuo, iz istraživanja mladih Agencije za ispitivanje javnog mnijenja da bi čak 62% ispitanika napustilo Bosnu i Hercegovinu kad bi im se za to pružila prilika. Razlike po entitetskoj pripadnosti su minimalne, ali su zato razlike po nacionalnoj pripadnosti znatne. Tako analizirajući statističke podatke nalazimo da 67% Bošnjaka želi napustiti Bosnu i Hercegovinu, 63% Srba i samo 41% Hrvata. Više muškaraca (67%) nego žena (58%) otišlo bi iz Bosne i Hercegovine.

Ipak glavni razlozi zbog kojih mladi žele emigrirati iz Bosne i Hercegovine su niski životni standard (42%), besperspektivnost (19%), nezaposlenost (17%), daljnje školovanje (11%), dok političke razloge navodi samo 3% ispitanika. I ovdje razlozi variraju s obzirom na nacionalnu pripadnost. Posebno je to vidljivo kod razloga za emigriranje povezanih s daljnjim školovanjem (Bošnjaci i Hrvati po 14% za razliku od Srba 7%), te političkih razloga (Hrvati 11%, Bošnjaci 3% i Srbi 1%). Nizak životni standard kao razlog odlaska najčešći je odgovor kod Srba (47%) te kod Bošnjaka (40%), a znatno manji kod Hrvata (32%). Ti statistički podaci povezani su s općenitim shvaćanjem vlastitog životnog standarda. Tako, u usporedbi s mladim Srbima (12%) i Bošnjacima (8%), više mladih Hrvata (29%) vjeruje da ima životni standard iznad prosjeka. Hrvati isto tako imaju veće šanse za stalan posao (21%) i redovito primaju plaću u 94% slučajeva. Samo je 14%

³⁰ Usp. UNDP, *Izveštaj o humanom razvoju – Bosna i Hercegovina 2000 – Mladi*, 59-60. Usp. Uprkos takvim podacima prema istraživanju na Mostarskom sveučilištu mladi podržavaju međunacionalne i međureligijske brakove ako postoji ljubav. Usp. UNDP, *Izveštaj o humanom razvoju – Bosna i Hercegovina 2000 – Mladi*, 45.

ispitanih Srba i 12% Bošnjaka izjavilo da imaju stalan posao i 75% Srba i 77% Bošnjaka redovito primaju plaću. Upravo zbog tih razloga manje mladih Hrvata stavlja nizak životni standard kao razlog želje za napuštanje Bosne i Hercegovine.

Oni koji se odlučuju za ostanak u Bosni i Hercegovini, čine to najviše zbog obitelji i prijatelja (31%), patriotskih razloga (11%), povezanosti s rodnim krajem (9%), nade da će biti bolje (9%), dok samo 4% ispitanika kao razlog navodi dobar život i 4% ljubav prema svojem gradu. I ovdje razlozi variraju s obzirom na nacionalnu pripadnost, pogotovo s obzirom na patriotske razloge (Bošnjaci 10%, Srbi 12% i Hrvati 5%), nadu da će biti bolje (Srbi 11%, Bošnjaci 8%, dok mladi Hrvati uopće ne navode taj razlog), ljubav prema svojem gradu (Hrvati 8%, Srbi 4% i Bošnjaci 4%). Dobar život u Bosni i Hercegovini kao razlog ostanka navodi čak 13% ispitanih Hrvata, dok je znatno manji broj Bošnjaka (3%) i Srba (2%) koji ostaju u Bosni i Hercegovini zbog istog razloga.

Vidimo da generacija mladih Bosne i Hercegovine uopće nije jedinstvena na mnogim razinama života. Različita nacionalna i religijska pripadnost generacije mladih Bosne i Hercegovine uzrokuju i bogatstvo i raznolikost stilova njihova života te shvaćanja aktualne situacije. Usprkos različitim stilovima života i različitim interpretacijama ekonomsko-političkog konteksta u kojemu žive, mladi smatraju da korijen međunacionalnih i međureligijskih nepovjerenja nisu razlike koje među njima postoje nego nepoznavanje tih razlika. Uzrok tomu je svakako i nepoznavanje vlastitog identiteta, i nacionalnog i religijskog, što je rezultat nasilno sustavnog brisanja svih razlika i osobitosti pojedinaca i naroda u komunističkom razdoblju. Zbog toga 67% ispitanika smatra potrebnim otvaranje religijskog savjetovišta, dok 71% smatra potrebnim sat religijskog obrazovanja u školama. Možemo tako reći da multinacionalnu i multireligijsku budućnost Bosne i Hercegovine mladi vide kako u otkrivanju vlastitog identiteta tako i u poštovanju razlika drukčijih, a ne u njihovu uklanjanju.

2.3. Izazovi za crkveno djelovanje

Potpisivanjem mira u Daytonu 21. studenog 1995. godine stvorene su (kakve takve) osnove za suživot u Bosni i Hercegovini. Put do pomirenja među narodima bit će dugačak i mukotrpan. Uz politiku i kulturne institucije u izgradnji ponovnog zajedništva velika uloga bila je stavljena i pred vjerske zajednice, koje trebaju graditi poštovanje, ravnopravnost i toleranciju svih ljudi, najprije u vlastitim vjerskim zajednicama, a onda i na cijelom teritoriju Bosne i Hercegovine.³¹ Tako

³¹ Usp. Luka MARKEŠIĆ, „Kako živjeti zajedno“, *Bosna Franciscana*, 5 (1997.), 78-79.

Komisija "Iustitia et Pax" Biskupske Konferencije BiH u prigodi susreta potpore i zajedništva Europske komisije "Iustitia et Pax" u Banja Luci 14. i 15. ožujka 1998., govoreći o aktualnom stanju i nadama za budućnost BiH, smatra moralnom obvezom svih vjerskih zajednica u BiH da se uključe u mukotrpan proces mira, radeći na pomirenju među narodima kojeg nema bez oprostjenja.

Svjesni velike zadaće koja se stavlja pred njih, Katolički biskupi u svojoj poslanici od 25. siječnja 1996. godine, govoreći o pravednom miru kojeg neće biti bez pomirenja, koje opet nužno uključuje oprostjenje, u svoje ime i u ime svih katolika Bosne i Hercegovine pružaju ruku pomirenja opraštajući i ujedno tražeći oprostjenje. Pozivaju katolički puk na čišćenje srca odnosno duhovnu obnovu da bi imali snage i hrabrosti za oprostjenje i pomirenje, a onda i za materijalnu obnovu. Ujedno ističu ekumensku i dijalošku otvorenost smatrajući da služiti čovjeku u Bosni i Hercegovini znači pomagati mu na putu mira i međusobnog uvažavanja.

Svojim primjerom službenici Katoličke crkve svjedoče o mogućnosti suživota. Tako se već u listopadu 1996. godine ponovno otvara Vrhbosanska bogoslovija u Sarajevu nakon četverogodišnje prisilne izmještenosti u Bolu na otoku Braču u Hrvatskoj. Franjevačka teologija se vraća u Sarajevo u ožujku 1997. godine nakon skoro petogodišnje prisilne izmještenosti u Samoboru u Hrvatskoj. Nadalje svećenici se vraćaju u razrušene i opustošene župe svjedočeći svojim primjerom da je povratak moguć i ohrabrujući na povratak one koji se žele vratiti.³² I dok povratak i ponovno zaživljavanje katoličkih župa pomalo napreduje u Federaciji Bosne i Hercegovine, povratak u Republiku Srpsku je sporiji i malobrojniji. Župnici u razrušenim župama u Republici Srpskoj, budući da su uglavnom svi crkveni objekti porušeni, groblja pretvaraju u mjesta hodočašća i okupljanja vjernika i započinjanja procesa povratka. No sam povratak ide jako teško. Tako se do konca 1999. godine na područje Republike Srpske vratilo 2053 Hrvata katolika od ukupno 220 000 nasilno protjeranih tijekom rata.³³ Zbog takvih katastrofalno poraznih brojki povratka Hrvata katolika u Republiku Srpsku biskupi Bosne i Hercegovine upućuju apele svim institucijama koje su zadužene za osiguranje provedbe "Aneksa 7" (povratak izbjeglih i prognanih osoba) Daytonskog mirovnog sporazuma da po-

---

32 U 1999. godini tako nekoliko svećenika živi u gotovo potpuno ispražnjenim župama bez struje i vode u nadi da će time pomoći povratku prognanih župljana. Usp. „Pomozite Katoličkoj Crkvi u BiH da opstane“ (Intervent kardinala Vinka Puljića, nadbiskupa vrhbosanskog, na zasjedanju CCEE u Ateni), *Vrhbosna* (1999.), 459-460.

33 Do konca 2002. godine broj Hrvata – povratnika u Republiku Srpsku iznosi 8733, u Distrikt Brčko 1746, dok se na područje Federacije BiH vratilo 109 971. Usp. UNHCR, *Statistics Package. Total minority returns in/to BiH from 1996 to 31 December 2002*, Website: <http://www.unhcr.ba/return/masr.pdf>, skinuto s interneta 21. veljače 2010. godine.

duzmu sve kako bi povratak bio moguć.³⁴ Osim realnih teškoća povratka postoje i naznake manjka želje Hrvata katolika vratiti se na područje Republike Srpske kad su im domovi i osigurani.³⁵ Neki od njih žive u tuđim kućama u područjima koje kontroliraju hrvatske vlasti. Oni žive s jedne strane u opravdanom strahu od povratka vlasnika kuća u kojima privremeno stanuju, a s druge strane ne nalaze dovoljno snage za povratak u svoje domove i za suživot s onima koji su ih prognali. Takva situacija nagoni te ljude na to da prodaju svoja imanja i nepovratno odlaze u inozemstvo.³⁶ Pozivajući i te ljude na povratak i vjeru u suživot u BiH, biskupi ih potiču da se ne odriču rodnog kraja i da ne prodaju svoja imanja jer na taj način podržavaju ideju o etnički čistim teritorijima u BiH i umanjuju nadu u mogućnost suživota ljudi različitih vjerskih uvjerenja i nacionalnih određenja.

Osim tog zalaganja za povratak izbjeglih i prognanih osoba, što pridonosi multietničnosti i multireligijnosti BiH, Katolička crkva se otvara sve više ekumenizmu i međureligijskom dijalogu kao neupitnom zahtjevu bosansko-hercegovačkog društva. Konkretni potezi Katoličke crkve u tom pravcu bili su osnivanje, zajedno sa Srpskom pravoslavnom Crkvom, Islamskom i Židovskom zajednicom, Međureligijskog vijeća BiH 9. lipnja 1997. u Sarajevu.³⁷ Nadalje 18. veljače 1998. godine Biskupska

³⁴ Usp. „Zašto se prognanicima i izbjeglicama i dalje uporno opstruira povratak u njihov zavičaj?“ (Otvoreno pismo katoličkih biskupa BiH predsjedavajućem Pakta o stabilnosti u jugoistočnoj Europi gosp. Bodi Hombachu), *Vrhbosna* (2000.), 253-254; Usp. „Apel Biskupske Konferencije BiH državama potpisnicama Daytonskog sporazuma“, *Vrhbosna* (2001.), 132-133; Usp. „Nacionalno i političko razočaranje Hrvata u poslijedaytonskoj BiH“, (Izlaganje kardinala Vinka Puljića pred Odborom za međunarodne odnose Kongresa Sjedinjenih Američkih Država 25. srpnja 2001.), *Vrhbosna* (2001.), 265-267.

³⁵ Usp. „Žele li se Hrvati vratiti?“ (Pismo Bode Hombacha, specijalnog koordinatora pakta za stabilnost jugoistočne Europe), *Vrhbosna* (2000.), 291-292.

³⁶ Na taj način se pridružuju broju od 92 000 onih koji su dobrovoljno napustili BiH nakon potpisivanja Daytonskog mirovnog sporazuma do konca ožujka 2001. godine. Procjenjuje se da je među njima oko 13 000 Hrvata. Usp. UNDP, *Izveštaj o humanom razvoju 2002*, 112.

³⁷ Usp. Mato ZOVKIĆ, *Međureligijski dijalog iz Katoličke perspektive u Bosni i Hercegovini*, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo, 1998., 217; Međureligijsko vijeće 1999. godine izdaje Glosar religijskih pojmova koji nudi osnovne informacije o temeljnim pojmovima koji određuju četiri tradicionalne religije i njihove organizirane institucije u BiH. U istom djelu objavljena je i "Izjava o zajedničkom moralnom angažovanju" Međureligijskog vijeća u kojem se osuđuju: djela mržnje utemeljena na etničkim i vjerskim različitostima, ometanje prava na slobodan povratak, djela osvete, zloupotreba medija u cilju sisanja mržnje. U isto vrijeme se potiče na poštovanje osnovnih ljudskih prava svih ljudi bez obzira na vjersku ili etničku pripadnost, što treba obuhvaćati: slobodu za sve predstavnike vjerskih zajednica vršiti svoju vjersku službu u svakom dijelu BiH, pravo svakom djetetu na vjersku pouku u vlastitoj vjeri i garanciju da nitko neće biti prisiljen pohađati vjeronauk u institucijama neke druge Crkve ili vjerske zajednice. Usp. *Glosar religijskih pojmova*, Međureligijsko vijeće BiH, Sarajevo, 1999., 5-6.

Konferencija BiH odobrava Pravilnik Vijeća za Ekumenizam,³⁸ i Pravilnik Vijeća za Međureligijski dijalog.³⁹ Vrhbosanska katolička teologija u Sarajevu i Franjevačka teologija u Sarajevu daju svoj doprinos otvorenosti Katoličke crkve za ekumenizam i međureligijski dijalog na akademskoj razini održavanjem međureligijskih odnosno ekumenskih kolokvija.⁴⁰

Sljedeći oblik zalaganja Crkve za suživot u Bosni i Hercegovini je zasigurno projekt Katoličkih multietničkih i multireligijskih škola za Europu. U školskoj godini 2010./2011. djeluje 7 osnovnih i srednjih katoličkih škola s oko 5 000 učenika u Sarajevu, Zenici, Tuzli, Travniku, Žepču, Banja Luci i Bihaću. Te su škole primljene u savez Katoličkih škola Europe i primaju i učenike koji nisu ni katolici ni Hrvati. Katoličke škole u mladim ljudima njeguju ljubav prema narodima i kulturama kojima pripadaju ali i duboko poštovanje prema drugima, budeći u svima privrženost prema Bosni i Hercegovini kao zajedničkoj domovini i kao kulturološkoj vrednoti.⁴¹

Osim tih znakova otvorenosti Katoličke crkve za multietničko i multireligijsko društvo u Bosni i Hercegovini (koji dolaze od crkvene hijerarhije), postoje i različite inicijative građana Bosne i Hercegovine koji, svjesni velike uloge religije u međusobnom razumijevanju i pomirenju ljudi i naroda, osnivaju različite interreligijske centre i udruge. Pripadnici Katoličke crkve daju svoj doprinos tim naporima.⁴²

³⁸ Usp. „Pravilnik Vijeća za ekumenizam Biskupske Konferencije BiH“, *Vrhbosna* (1999.), 464.

³⁹ Usp. „Pravilnik Vijeća za međureligijski dijalog Biskupske Konferencije BiH“, *Vrhbosna* (1998.), 58-59.

⁴⁰ Tako su na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji održani sljedeći ekumenski odnosno međureligijski kolokviji: „Katolici – Židovi“ 21. studenog 1998. godine (radovi su objavljeni u *Vrhbosnensia* 3 [1999.], br. 1.), „Katolici – Muslimani“ 13. studenog 1999. godine (radovi su objavljeni u *Vrhbosnensia* 3 [1999.], br. 2.), „Katolici – Pravoslavni“ 25. studenog 2000. godine (radovi su objavljeni u *Vrhbosnensia* 4 [2000.], br. 2).

⁴¹ Usp. Pero SUDAR, „Katoličke škole ovdje i sada – komu i zašto?“, *Vrhbosna* (1996.), 115-119; Usp. Pero SUDAR, „Katoličke multietničke i multivjerske škole u BiH za Europu“, *Vrhbosna* (1998.), 144-146; Usp. Pero SUDAR, *La Chiesa Cattolica in condizioni difficili al servizio della pace*, u: *Convivere per vivere*, Intervista di Ernesto Preziosi a Msgr. Pero Sudar, Vescovo Ausiliare di Sarajevo), AVE, Roma, 2002., 57-65; Usp. Mato ZOVKIĆ, „Katolički odgoj mladih za pluralno društvo kroz školski vjeronauk i obrazovne ustanove“, *Vrhbosna* (2002.), 457-460.

⁴² Spomenimo ovdje samo neke: Pokret mladih Taizea, Udruženje za međureligijski mirotvorni rad „Abraham“, Internacionalni centar za promoviranje međureligijskog dijaloga, pravde i mira „Zajedno“. (Usp. „Bijeli brat“ [razgovor s bratom Rogerom, osnivačem Ekumenske zajednice braće], *Katolički tjednik*, 16. II. 2003., 22-25; Usp. Karl-Josef KUSCHEL, *Spor oko Abrahama: što Židove, Kršćane i muslimane dijeli a što ih ujedinjuje*, Svjetlo riječi, Sarajevo, 2001., 346-350; Usp. Marko ORŠOLIĆ, „Multireligious and intercultural Center ‘Zajedno’“, Paul MOJZES [ur.], *Religion and the War in Bosnia*, Scholars Press, Atlanta, 1998., 262-268; Usp. Mato ZOVKIĆ, „Mogućnosti ekumenizma i religijskog dijaloga u Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini“, *Bogoslovska smotra*, 70 [2000.], 635-655.)

Poseban poticaj naporima Katoličke crkve za suživotom u multietničkoj i multireligijskoj BiH bio je posjet pape Ivana Pavla II. Bosni i Hercegovini 12.-13. travnja 1997. godine.⁴³

Usprkos svim naporima koje Katolička crkva kao institucija čini za suživot u BiH, potrebno bi bilo njezino još veće zalaganje na razini svakodnevnog života. Napori Katoličke crkve u procesu povratka prognanika, duhovne obnove vjernika i svakako osnivanja multi-etničkih i multireligijskih škola idu u tom pravcu. Pohvalno je svakako i da u posljednje vrijeme postoji dijalog stručnjaka koji pomaže međusobnom boljem upoznavanju drugih, no potrebno je uložiti i dodatni napor da načelna otvorenost Katoličke crkve prema ekumenizmu i međureligijskom dijalogu zaživi i u svijesti službenika Crkve i vjernika laika. U bosansko-hercegovačkom društvu već postoji "dijalog života odnosno dijalog vjerničkog svjedočenja", i to bi službenici Katoličke crkve u svojem pastoralnom radu trebali podržavati.⁴⁴ Zatim davati veću potporu udruženjima građana koji smatraju da religija ima veliku ulogu u međusobnom povjerenju i pomirenju među ljudima te zagovarati dijalog kao stil života, toleranciju – kao izazov multietničkog i multireligijskog društva BiH, uklanjati predrasude protiv drugih i izbjegavati iskarikirano prikazivanje drugih. Izazovi multietničkog i multireligijskog društva u BiH za Katoličku crkvu kao instituciju i za sve njezine službenike i vjernike veliki su.

3. Kompleksnost i pluralnost bosansko-hercegovačkog društva

Sljedeće važno obilježje bosansko-hercegovačkog društva koje se javlja kao posljedica tranzicijskih procesa na svim razinama društva i života je fenomen kompleksnog društva. Pojmom kompleksnog društva opisuje se stvarnost sastavljena od ambivalentnih tendencija koje su međusobno neprihvatljive. Kompleksno društvo je stvarnost u kojoj stanje parcijalnih integracija često "prisiljava" i na parcijalne odluke koje vrijede samo za određenu situaciju. Nadalje, kompleksno društvo je obilježeno izgubljenosti smisla povijesti i sposobnosti dalekosež-

---

⁴³ Usp. Tomo VUKŠIĆ, „Ekumenski i međureligijski aspekti pastoralnoga pohoda Pape Ivana Pavla II. Sarajevu“, *Vrhbosniensia*, 1 (1997.), 31-51; Usp. Mato ZOVKIĆ, „Međureligijski susreti Ivana Pavla II. od Asiza 1986. do Sarajeva 1997.“, *Vrhbosniensia*, 1 (1997.), 9-30; Usp. Tomislav JOZIĆ, „Vrijeme praštanja i pomirenja“, *Vrhbosniensia* 1 (1997.), 52-66. Usp. „Govori Pape Ivana Pavla II. prigodom pastirskog pohoda BiH“, *Vrhbosna* (1997.), 69-80.

⁴⁴ Usp. Mato ZOVKIĆ, *Međureligijski dijalog iz Katoličke perspektive u Bosni i Hercegovini*, 218.

nog planiranja, ideološkim i vrijednosnim relativizmom, nijekanjem svih granica i hedonističkim konzumizmom, raspršenošću identiteta i zarobljenošću u sadašnji trenutak. U takvu društvu mladi današnjice žive u isto vrijeme u različitim sustavima, prihvaćajući različite životne i kulturne projekte te odbijajući prihvatiti ijedan sustav kao ekskluzivan kojim bi bili sposobni izraziti vlastitu egzistenciju. Mladi donose i parcijalne moralne odluke koje vrijede za određene životne situacije u kojima se trenutno nalaze, bez namjere da im daju apsolutnu važnost za vlastitu egzistenciju.⁴⁵

Ekstremni pluralizam, kao jedan od uporišta kompleksnog društva, nudi danas različita rješenja pitanja problema smisla i tumačenja potrebe vlastite ostvarenosti. To se događa upravo zato što društvo nije organizirano oko jednog centra sposobnog ozakoniti određene vrijednosti, nego je organizirano oko mnoštva centara koji društvenim vrijednostima mogu dati samo nepotpunu ili parcijalnu legitimost.⁴⁶

Na problem smisla života odgovara se na način "prilagođenosti". Pojam prilagođenosti u ovom kontekstu znači da se rješenje problema ne traži na kolektivnoj razini nego na razini pojedinca ili male skupine. Prevladava, dakle, potraga za smislom života ne u svojoj optimalnoj dimenziji nego u dimenziji realizirajućega, tako da su i odgovori na problem smisla života i vlastitog identiteta obično parcijalni i nepotpuni, tj. nesposobni izaći iz okvira svakodnevnog života.⁴⁷

Važno je naglasiti da, upravo zbog kompleksnosti društva, mladi žive u stanju pometenosti, gubitka uporišnih točaka, krize vrijednosti koje bi, kad bi bile ponovno zadobivene, bile temelj izgradnje vlastitog životnog projekta. Kompleksno društvo nudi mladima Bosne i Hercegovine različite stilove života, ponašanja i ideja. Međutim, povećanjem mogućnosti izbora povećava se i mogućnost razočaranja i frustracije mladih. To se događa zbog toga što mnoge želje i projekti generacije mladih zbog ekonomske krize nisu ostvarivi. Pomanjkanje orijentacije i česte frustracije uzrok su delinkventnog ponašanja mladih. Već smo govorili o nezainteresiranosti mladih s obzirom na društvo. Osim toga postoji kod generacije mladih Bosne i Hercegovine i povećanje konzumiranja alkohola⁴⁸ i narkotika.⁴⁹ Mladi se osjećaju potrebnima pomo-

---

⁴⁵ Te odluke su katkad čak i kontradiktorne međusobno, no mladi prihvaćaju i kontradiktornost kao normalnu upravo zbog toga što za njih konkretno iskustvo više vrijedi od formalne logike. Usp. Paolo MONTEPERELLI, „La religiosità giovanile tra appartenenza e differenza”, *Note di Pastorale Giovanile*, 9 (1992.), 43.

⁴⁶ Usp. Mario POLLO, *Le sfide educative dei giovani d'oggi*, Ldc, Leumann-Torino, 2000., 17-18.

⁴⁷ Usp. Franco GARELLI, „La condizione giovanile nella società complessa”, *Aggiornamenti sociali*, 7-8 (1991.), 543-544.

⁴⁸ Usp. UNDP, *Izveštaj o humanom razvoju – Bosna i Hercegovina 2000 – Mladi*, 27.

⁴⁹ Usp. UNDP, *Izveštaj o humanom razvoju 2002*, 58-59.

ći. Tako više od 50% ispitanika sociološkog istraživanja mladih BiH Agencije za ispitivanje javnog mnijenja smatra potrebnim osnivanje savjetovališta za probleme mladih.⁵⁰ Na pokretljivost i kompleksnost današnjeg bosansko-hercegovačkog društva potrebno je odgovoriti sa susretljivim prihvaćanjem.⁵¹

4. Umjesto zaključka

Možemo zaključiti da su izazovi za pastoral mladih u ovakvu bosansko-hercegovačkom društvu veliki. Moraju se priznati i prihvatiti utjecaji društvenih procesa i obilježja bosansko-hercegovačkog društva na aktualnu situaciju mladih te zatim razraditi odgojne projekte koji će promovirati mlade u njihovim životnim prostorima. U svojem odgojnom projektu Crkva bi trebala imati različite modele koji su u isto vrijeme pristupačni mladima ali i kvalificirani. Radi se o velikom izazovu za Katoličku crkvu u Bosni i Hercegovini koja je u komunističkom razdoblju često bila zatvorena u samu sebe, bez mogućnosti javnog djelovanja, i koja ponekad u aktualnom pluralističkom društvu vidi neprijatelja te ga izjednačava s komunističkim režimom prošlosti.⁵²

Uloga župne zajednice u pastoralu mladih je zasigurno velika, ali pred različitim izazovima koje aktualno bosansko-hercegovačko društvo postavlja, ona ne može biti dovoljna. Pozvana je na obnovu svojih struktura, ostavljajući prostora novim skupinama i zajednicama, novom načinu kršćanske prisutnosti (individualne ili kolektivne) i pojedincima koji djeluju na različitim društvenim područjima (socijalnom, ekonomskom, političkom, kulturnom).⁵³

---

50 Ispitanici osjećaju potrebu savjetovanja na sljedećim životnim prostorima: problemi studija, obiteljski problemi, seksualni odgoj, problemi s narkoticima, izbor zvanja, problemi potražnje posla, psihološki i religiozni problemi. Usp. UNDP, *Izveštaj o humanom razvoju – Bosna i Hercegovina 2000 – Mladi*, 78-81.

51 Bono Zvonimir Šagi govori o potrebi obnove laičkih udruga u Crkvi, koje bi bile sposobne preuzeti odgovornost nove evangelizacije u pluralističkom društvu. Usp. Bono Zvonimir ŠAGI, *Laici i svjetovna dimenzija Crkve*, KS, Zagreb, 1995., 151-155.

52 Usp. András Mate TÓTH - Pavel MIKLUŠČAK (ur.), *Nije kao med i mlijeko*, 38; U pluralističkom društvu Crkva mora biti kulturno relevantna, produbljivati religiozni život svojih članova, odgajati i formirati laike za suodgovornost i stvarati žive i pristupačne kršćanske zajednice. Usp. Marijan VALKOVIĆ, „Značenje socijalnog nauka Crkve u tranzicijskim zemljama“, Stjepan BALOBAN (ur.), *Izazovi civilnog društva u Hrvatskoj*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, KS, Zagreb, 2001., 146-147.

53 Usp. GIOVANNI PAOLO II, *Apostolska pobudnica Cristifideles laici* (30. prosinac 1988.), br. 26-27, KS, Zagreb, 1997.

SOCIETY IN BOSNIA AND HERZEGOVINA AND THE CHALLENGES AND POSSIBILITIES FACING CHURCH YOUTH ACTIVITIES

Summary

This article seeks to analyze society in Bosnia and Herzegovina as it affects young people, and to offer an overview of the challenges and possibilities of pastoral work with young people. Bosnia and Herzegovina's economic, political and social transition has had a major impact on the young generation and has created new challenges for church activity. BiH society is notably multiethnic and multi-religious. The article analyses the state of interethnic and interreligious relations in Bosnia and Herzegovina in terms of wartime events in the early 1990s and in terms of the process of the return of displaced persons and refugees, and it examines where young people find themselves today. The conclusion outlines church activity toward young people in light of the pluralism of BiH society and the impact of this pluralism on young people and on church efforts to serve young people. In its efforts to serve young people in Bosnia and Herzegovina, the church must develop different models of activity that are appropriate and that will be accepted by young people.

Key words: *youth pastoral ministry, transition processes, multiethnic and multi-religious society, return of displaced persons and refugees, pluralistic society, church activities.*

Translation: Darko Tomašević and Kevin Sullivan